

ВОЕННОТО ПРАВОСЪДИЕ НА ТРЕТАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА
Развитие и функциониране през войните (1912-1922 г.). Етап на извънредно и
засилено законодателство (1922 – 1944 г.)

Майор Пламен Йорданов Петков

военен следовател във Военно-окръжна прокуратура – Варна

Периодът на развитие и функциониране на българското военно правосъдие от Освобождението (1878 г.) до 1944 г., обхваща 5 етапа:

1. Етап на военно правосъдие осъществявано от руските военнополови съдилища в действащата руска армия по българските земи през време на Руско-турската война 1877/1878 г. по отношение на действащата армия и местното население и период на Временното руско управление (1877 – 1879 г.).

2. Създаване на българското военно правосъдие и приемане на първите национални закони в тази сфера (1879 – 1888/1890 г.).

3. Етап на мирновременното функциониране на българската военно-правосъдна система (1888/1890 – 1912 г.).

4. Етап на войните и военновременното функциониране на военните съдилища (1912 – 1922 г.).

5. Етап на извънредно и засилено наказателно законодателство (1922 – 1944 г.)¹.

Предмет на настоящата публикация са етапът на войните и военновременното функциониране на военните съдилища и етапът на извънредно и засилено наказателно законодателство.

Етап на войните и военновременното функциониране на военните съдилища – 1912-1922 г.

В навечерието на Балканската война мирновременната структура на Българската армия включва Централно управление, в което влизат свита на царя, канцелария на министерството на войната, щаб на армията, главно интендантство, артилерийска инспекция, военно-инженерна инспекция, военно-съдебна част, военно санитарна част и управление на военноисторическите паметници; Военно-учебни заведения; Войскови части и учреждения².

Територията на страната е разделена в мирно време на 3 военно-инспекционни области със седалища - София, Пловдив и Русе, които при обявяване и започване на война формират 3 отделни армии.

Преди започването на Балканската война дейността на военните съдилища в България се регламентира от Военно-наказателния закон от 1888 г. и Военно-съдебния закон от 1890 г. Те са постоянно действащи органи, ръководейки се като цяло от същите принципи (гласност, състезателност, непосредственост и

¹ За периодизацията на българското военно правосъдие и развитието му до Балканската война - Петков, Пл. Военното правосъдие на Третата българска държава в системата за национална сигурност. Създаване и развитие до Балканската война – В: сп. Военен журнал, бр. 1-2, 2010., с. 145-146.

² Министерство на войната, Щаб на армията - Военно-историческа комисия. Войната между България и Турция 1912 – 1913 г. Том I. Подготовка на войната. София, Държавна печатница, 1937. с. 91-92.

устност и др.), както и общите съдилища. Военните съдилища, действащи в България към него време са три – Софийски военен съд, Пловдивски военен съд и Русенски военен съд. Те следват структурата на армията и са подчинени на военния министър, като не влизат в състава на съдебната власт.

За военно време съгласно чл. 992 от Военно-съдебния закон от 1890 г. при движение на действащата армия зад граница се предвижда създаването на военнополови съд при всяка отделна армия с компетентност на мирновременен военен съд. В крепостите и населените места, които се намират в обсадно положение на началника на отряда или коменданта под лично негова отговорност е предоставена властта да налага на виновните всичките наказания, които са предвидени в законите (чл. 996). Военно-съдебният закон предвижда диференцирани процедури на военните съдилища при мирно и военно време. Дейността на военнополовите съдилища е регламентирана в отдел IV на закона „За съдът във военно време” (чл. 990 – чл. 1016). Това е направено с цел адаптирането военните съдилища и тяхното устройство с подвижната организация на войските във военно време, носеща полеви характер³, откъдето произлиза и наименованието им, разпространяване на подсъдността им спрямо лица, които в мирно време не са подсъдни на военните съдилища и опростяване на реда на съдопроизводството с цел достигане на по-голяма бързина при разглеждането на делата. Първоначално в закона няма разлика между състава на военния съд в мирно време и военнополовия съд, т.е. военния съд във военно време – един председател и 4 члена (чл. 30), но непосредствено преди началото на бойните действия на Балканската война са създадени нови членове – 30-а и 32-а, според които полевите военни съдилища се състоят от един председател и 2 членове, които са офицери, като се съблюдава правилото, че председателят и членовете следва да бъдат по-старши по чин от подсъдимия, а при съденето на граждански лица председателят и по възможност един от членовете да бъде с юридическо образование (ЗИДВСЗ, обн. ДВ, бр. 219 от 28.09.1912 г.). Подсъдността на военнополовите съдилища е разширена, като в нея влизат освен лицата, подсъдни на военните съдилища в мирно време, и още 4 групи - лицата принадлежащи към войската; гражданските лица – в местности обявени във военно положение, но само за тези престъпления, които изрично са обявени в издаден за тази цел царски Указ; жителите на неприятелските области, които са заети от армията и военнопленниците до предаването им на гражданското ведомство. Това е с оглед обстоятелството, че в местностите, в които е обявено военно положение, а там се водят и бойните действия и в завладените територии местното население се управлява от военната администрация, т.е. от органите на военно управление. Съдопроизводството във военно време е ускорено, т.е. то трябва да се извърши в кратки срокове. Присъдите на военнополовите съдилища влизат в сила 24 часа след обявяването им и не подлежат на обжалване, но след искане на страните, полевият военен съд ги изпраща чрез полевия главен военен прокурор на главнокомандващия, който окончателно решава - може да ги утвърди или предприше да се разгледа делото от друг състав на съда.

³ Полевите войски, т.е. войските на Действащата армия имат бойно предназначение за действие на театрите на войната.

На 17.09.1912 г.⁴ в България са обявени обща мобилизация с царски Указ № 5 от същата дата и военно положение – с царски Указ № 6 от същата дата. С царски Указ по министерството на войната № 238 от същата дата е постановено всички военни съдилища в държавата да се преименуват в полеви военни съдилища, които да се ръководят от правилата на Военно-съдебния закон, предвидени за военно време и налагат наказанията, които са предвидени във Военно-наказателния закон за военно време. Определена е и юрисдикцията на полевите военни съдилища по отношение на дадени категории престъпления, предвидени в общия Наказателен закон, извършени от граждански лица, както и териториалните райони на Софийския полеви военен съд, Пловдивския полеви военен съд и Русенския полеви военен съд.

Според т. V на указа присъдите на полевите военни съдилища ще се потвърждават или отменят от царя. И трите указа са обнародвани в Държавен вестник, бр. 210 от 17.09.1912 г. С оглед предстоящата война е приет Временен правилник за службата през време на военно положение (обн. ДВ, бр. 218 от 27.09.1912 г.), според който в местностите, в които е обявено военно положение поддържането на реда и тишината се възлага на военните власти, които в това отношение имат пълна разпоредителна власт над местната полиция (§. 2), посочени са правомощията на военното началство, учредяването и компетентността на полевите военни съдилища. С Решение № 6 от 02.10.1912 г. на XV Обикновено народно събрание е одобрен Указ № 6 от 17.09.1912 г., с който е обявено военно положение в цялата държава. С Манифест от 05.10.1912 г. на Фердинанд (обн. ДВ, бр. 225 от същата дата) България обявява война на Турция.

Със Заповед по действащата армия 14 от 02.10.1912 г. в Общата главна квартира на българската армия е включена Военносъдебна част, състояща се от Полево главно военно прокуратство.

Със Заповед по действащата армия (ЗДА) № 19 от 07.10.1912 г. съгласно чл. 991, 992 и 993 от Военно-съдебния закон са учредени полеви военни съдилища при 1-а, 2-а и 3-а армия, които са формирани от трите военно-инспекционни области при извършената мобилизация и са започнали движение извън българска територия.

С нарочна Прокламация на Фердинанд от 05.12.1912 г. към македоно-одринското население е постановено, че всички места заети от българските войски в неприятелската територия се считат за обявени във военно положение и в тях действат българските наказателни и военно-наказателни закони, а жителите на тези територии за извършени от тях престъпления ще се съдят от полевите военни съдилища, в района на който са извършени. Тази Прокламация е обявена със ЗДА № 22 от 07.10.1912г. За отрядите и войските действащи в Македония е учреден със ЗДА № 39 от 02.11.1912 г. полеви военен съд в гр. Серес под чиято юрисдикция попада и населението на заетата област.

Въпреки високия боен дух и ентузиазъм в началото на Балканската война военната дисциплина във войските не винаги е била на високо ниво. Още след започване на военните действия на турска територия се появяват случаи на мародерство, кражби и насилие спрямо мирното население, които сериозно

⁴ Всички дати в тази публикация до 31.03.1916 г. са по стар стил, а след 14.04.1916 г. са по нов стил.

застрашават военната дисциплина и авторитета на българската армия. Командването на българската армия е принудено да вземе мерки за пресичането на такава дейност. С тайна Заповед по действащата армия № 69 от 13.12.1912 г.⁵ на пом. главнокомандващия е заповядано на командващите армии и военните губернатори да вземат най-строги и бързи мерки за започване на следствие за такива деяния и виновните лица да бъдат веднага предавани на съд без разлика на чин и звание, а началниците от различните степени да бъдат немилостиво строги в преследването на такъв вид деяния, в противен случай ще бъдат подведени под отговорност. Заповядано е също да се вземат най-строги мерки да се въведе ред и дисциплина в тила на армиите.

През м. декември 1912 г. за опазване тила на трите отделни български армии е сформирана 4-а армия, командвана от генерал Стилян Ковачев. В състава ѝ влизат 7-а рилска и 2-а Тракийска дивизии, а също македоно-одринското опълчение, конната дивизия и сборната конна бригада. Със ЗДА № 113 от 30.01.1913 г. е определено военнослужещите от 4-а армия и жителите на заетите от тази армия местности за извършени престъпления да се съдят от полевия военен съд при 1-а армия.

След превземането на Одрин е разкрит военнопoleви съд в този град със ЗДА № 202 от 30.04.1913 г. като за негов щатен състав е преназначен състава на Сереския полеви военен съд. По силата на тази заповед Сереския полеви военен съд е закрит, като предава делата си и прехвърля юрисдикцията си на полевия военен съд при II-армия, в която влизат територията на Македонското военно губернаторство, и под която попадат военнослужещите от 2-а армия и гражданските лица, живеещи в Македонското губернаторство. Определено е, че под юрисдикцията на Одринския полеви военен съд попадат престъпленията на гражданските лица и военнослужещите, които се намират в местностите, съставляващи дотогавашния район на полевия военен съд при 2-а армия и които не принадлежат към някоя отделна армия.

Още преди сключването на Лондонския мир (17.05.1913 г.) – с тайна Заповед по действащата армия № 218/07.05.1913 г.⁶ е сформирана 5-а армия, която е съсредоточена в района на гр. Кюстендил и заема Кюстендилско-скопското оперативно направление.

Във връзка се прегрупирането на 1-а и 3-а армия и изтеглянето им в България със ЗДА № 244 от 25.05.1913 г. е заповядано съдилищата при тези армии да ги следват заедно, като вземат със себе си делата на военнослужещите от тези армии, а делата срещу местните жители и военнослужещите, които влизат в състава на окупационния отряд и учрежденията в Тракийско да се изпратят за разглеждане в Одринския полеви военен съд, чиято юрисдикция е определена, че обхваща цялото Тракийско губернаторство. Също в тази заповед юрисдикцията на военните съдилища за 4-а армия е прехвърлена от полевия военен съд на 1-а армия на полевия военен съд на 2-а армия.

Със ЗДА № 263 от 11.06.1913 г. е открит временен полеви военен съд при 4-а армия, който два дни след започването на бойните действия на

⁵ Военноисторическа библиотека – София. Министерство на войната – канцелария, Строева Секция. Заповеди по действащата армия за 1912/1913 год. (от № 1 до 399 вкл.).

⁶ Пак там.

Междусъюзническата война със ЗДА № 273 от 18.06.1913 г. е преименуван в постоянен съд при тази армия.

Със ЗДА № 270 от 13.06.1913 г. е определено, че военнослужещите от 5-а армия попадат под юрисдикцията на полевия военен съд при 3-а армия.

Във връзка с появилите се неуредици при определяне на подсъдността на полевите военни съдилища със ЗДА № 301 от 12.07.1913 г. е определено, че военнослужещите от различни армии за извършени престъпления от тях независимо къде е станало да се съдят от полевите военни съдилища при техните армии.

За разглеждане на делото на военнослужещ със ЗДА № 373 от 20.08.1913 г. за е открит в Търново-Сеймен (сега Симеоновград) временен полеви военен съд.

На 28.07.1913 г. е подписан Букурещкият мирен договор. По силата на чл. 6 от този договор българското правителство се задължава да сведе армията си още на следващия ден към състава ѝ на мирно време.

С царски Указ по Министерството на войната № 53 от 29.07.1913 г. (обн. ДВ, бр. 169 от същата) дата е постановена обща демобилизация на българските въоръжени сили.

С Височайша, т.е. царска ЗДА № 122 от 30.07.1913 г. е постановено, че въпреки извършваната демобилизация военното положение не е вдигнато. Полевото главно военно прокураторство и трите полеви военни съдилища в България (София, Пловдив и Русе) остават в непроменен състав. По силата на тази заповед Полевиет военен съд при 3-а армия е разформирован. Делата на този съд както и на разформирования съд на 1-а армия са предадени на военните съдилища по дислокация на войсковите части. Полевиет военен съд при 4-а армия е преименуван в Кърджалийски полеви военен съд, а полевиет военен съд при 2-а армия е преименуван в Разложки полеви военен съд.

С царски Указ по Министерския съвет № 16 от 30.09.1913 г. (обн. ДВ, бр. 221 от 01.10.1913 г.) е вдигнато военното положение в старите предели на България въведено на 17.09.1912 г. и страната и въоръжените сили преминават на мирновременен режим.

Основната дейност на полевите военни съдилища по време на Балканската и Междусъюзническата война е по отношение на военнослужещите за извършени престъпления по Военно-наказателния закон и общия Наказателен закон и по отношение на гражданските лица извършили престъпления по общия Наказателен закон, които са обявени в Указ № 238 от 17.09.1912 г. Поради непопулярността на Междусъюзническата война още през м. май 1913 г. при прехвърлянето на българските войски към сръбската граница и Македония избухват бунтове в българската армия. Те са предизвикани и от отказа на българското главно командване да демобилизира войниците в края на Балканската война. Те обхващат различен период от време – м. май – м. юли 1913 г. с различна интензивност са и засягат 28 полка.

За двете Балкански войни е отчетено, че те са изкарали найаве много дефекти и недостатъци на устройството, подсъдността, организацията и

съдопроизводството от полевите военни съдилища като бавност и неефикасност⁷.

В навечерието на Първата световна война с царски Указ по министерството на войната № 28 от 23.05.1914 г. (обн. ДВ, бр. 126 от 09.06.1914 г.) България във военно-териториално отношение е разделена на 9 дивизионни области, които при война формират дивизии.

Един ден след началото на бойните действия през Първата световна война (28.07.1914г.) – на 29.07.1914 г. XVII Обикновено народно събрание приема Закон за обявяване на Царството във военно положение (обн. ДВ, бр. 172 от 01.08.1914 г.) с единствен член, че се обявява военно положение в държавата, което да трае дотогава докогато Министерският съвет със специално постановление реши вдигането му. Приет е Временен правилник за службата през време на военно положение (обн. ДВ, бр. 177 от 08.08.1914 г.), който съдържа с малки изменения разпоредбите на Временния правилник за службата през военно време от 1912 г. С царски Указ № 44 от 06.08.1914 г. (обн. ДВ, бр. 177 от 08.08.1914 г.) е постановено всички военни съдилища в държавата да се преименуват в полеви военни съдилища, определена е тяхната юрисдикция по отношение на военнослужещите и гражданските лица, както и приложимото законодателство, като присъдите се потвърждават или отменят от царя. В т. III са определени районите на полевите военни съдилища по отношение на съденето на гражданските лица. По силата на този указ започват да действат като териториални съдилища Софийски полеви военен съд, Пловдивски полеви военен съд, Русенски полеви военен съд, Тракийски полеви военен съд и Македонски полеви военен съд.

С оглед включването на България в Първата световна война е променено военновременното законодателство. Приет е нов Отдел IV на Военно-съдебния закон – За военно-полевите съдилища във военно време и във време на военно положение (обн. ДВ, бр. 76 от 07.04.1915 г.), съгласно който се ускорява съдопроизводството. Освен териториалните военни съдилища в България е предвидено съществуването на военнополови съдилища при дивизиите, отрядите, в завоюваните области, в обсадените крепости и извънредни военнополови съдилища, докато до него момент – по време на Балканската и Междусъюзническата войни военнополови съдилища е имало само към отделните армии и в завоюваните области. За допълнително ускоряване на процедурата е определено, че военнополовите съдилища във военно време при действащата армия, не излагат мотиви в присъдата за виновността, а само по прилагането на закона (чл. 1084), което е основа и предпоставка за произвол, тъй като не може да се установи вътрешното убеждение на съда. С царски Указ № 7 от 10.09.1915 г. в България е обявена обща мобилизация. Военно-наказателният закон също е допълнен. Приет е нов раздел III – За престъпленията във време на война и във местности обявени във военно положение (обн. ДВ, бр. 220 от 29.09.1915 г.), в който са предвидени много строги наказания, като смъртното

⁷ Сливков, И. Военно-съдебно право. София, 1940 г., Печатница Т.Т. Драгиев и С-ие. Том I Устройство и подсъдност, с. 6 - 7. Т. II Военно съдопроизводство, с. 247; Жабински, Н. Принос към историята на българското военно-наказателно право. София, Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, Юридически факултет. Том XXXVI, 4, 1940/1941 г., с. 27.

наказание е преобладаващо. С Манифест на Фердинанд от 01.10.1915 г. (обн. ДВ, бр. 222 от 01.10.1915 г.) е обявена война на Сърбия и така България се включва в Първата световна война.

Още преди започването на бойните действия – по време на мобилизацията възниква недоволство в редица български части, антивоенни настроения и нежелание да се воюва. В частите се появяват различни брожения, най-значително, от които е в 7-а рота на 27-и пехотен чепински полк прераствайки в бунт на 22.09.1915 г., към който се присъединяват войниците от 6-а и 8- рота. Повод за бунта са лошата храна и лошите битови условия на войниците. За потушаване на бунта са взети строги мерки. Десет души са осъдени на смърт, един – на 15 години затвор, а четирима са освободени поради недоказаност. За сплашване на войниците още в самото начало на войната присъдата е прочетена пред цялата армия⁸.

Със Заповед по действащата армия (ЗДА) № 15 от 01.10.1915 г. е определено че делата срещу военнослужещите от Софийския и Видинския укрепени пунктове ще се разглеждат от Софийския полеви военен съд, срещу тези от Варненския и Шуменския укрепени пунктове – от Русенския полеви военен съд, а за Бургаския укрепен пункт – от Пловдивския полеви военен съд.

Със ЗДА № 18 от 01.10.1915 г. е определена териториалната подсъдност на полевите военни съдилища спрямо военнослужещите от трите железопътни групи – за I-а железопътна група (Цариброд – София, Ихтиман; Гюешево – София – Плевен – Левски и Мездра – Лом) е компетентен Софийският полеви военен съд, за II-а железопътна група (Левски – Горна Оряховица – Девня – Оборище; Каспичан – Русе – Горна Оряховица) е компетентен Русенският полеви военен съд, за III-а железопътна група (Ихтиман – Пловдив – Свиленград; Пловдив – Бургас; Стара Загора – Горна Оряховица и Търново Сеймен (сега Симеоновград) – на Пловдивски полеви военен съд, за железопътната група – Свиленград – Одрин – Дедеагач; Дедеагач – Гюмюрджина – Окчилар – Тракийският полеви военен съд, а военнослужещите от щаба на инженерните войски, дековилната и допълващата роти са подсъдни на Софийския полеви военен съд.

След започване на бойните действия от българската армия в Македония и завладените територии там със ЗДА № 49 от 20.10.1915 г. се учредяват 2 полеви военни съдилища със седалища в градовете Ниш и Куманово, като полевият военен съд в Ниш е наименуван Моравски полеви военен съд, а полевият военен съд в Куманово е наименуван Вардарски полеви военен съд. На тези полеви военни съдилища са подсъдни делата за извършени престъпления на местните жители според Прокламацията от 05.10.1915 г., както и на военнослужещите от местните, невлизащи в състава на някоя дивизия войски и военни учреждения.

За делата срещу военнослужещите от сборната дивизия до учредяване на полеви военен съд при нея със ЗДА № 74 от 06.11.1915 г. е определено, че те се разглеждат от Русенския полеви военен съд.

⁸Българска академия на науките, Институт по история. История на България. Том VIII. София, Издателство ГАЛ-ИКО, 1999., с. 262

Във връзка с извършената милитаризация на чиновниците и служителите при пощите, телеграфите и телефоните същите преминават и попадат под юрисдикцията на военните съдилища.

Със ЗДА № 147 от 01.01.1916 г. е изменена и допълнена ЗДА № 49 от 20.10.1915, като в завладените земи в Македония е открит още един полеви военен съд със седалище в гр. Прилеп, който е наименуван Преспански полеви военен съд, а седалището на Вардарския полеви военен съд е преместено от гр. Куманово в гр. Скопие.

Съгласно ЗДА № 187 от 10.02.1916 г. военнослужещите, които служат при Щаба на действащата армия, както и гражданите, които служат при същия щаб или го следват за всички престъпления и нарушения е разпоредено да се съдят от Софийския полеви военен съд.

Със ЗДА № 241 от 14.03.1916 г. са изменени и допълнени ЗДА № 15 и 74 от 1915 г. като подсъдността по отношение на военнослужещите от Варненския и Шуменския укрепени пунктове е прехвърлена от Русенския полеви военен съд на полевия военен съд на 1-а пехотна софийска дивизия, която към него момент е била включена в състава на 3-а армия и развърната в този район. Прехвърлена е и подсъдността по отношение на военнослужещите от сборната дивизия към полевия военен съд на 4-а пех. Преславска дивизия. Впоследствие със ЗДА № 582/12.11.1916 г. подсъдността е отново върната към Русенския полеви военен съд, на който е преместено седалището в гр. Шумен.

Със ЗДА № 423 от 23.07.1916 г. е открит местен полеви военен съд във Враца, със съдебен район, обхващащ Врачански и Видински административни окръзи, като се отделя от Софийския полеви военен съд.

С Манифест от 01.09.1916 г. на Фердинанд (обн. ДВ, бр. 184 от същата дата) България обявява война на Румъния.

Във връзка с воденето на бойните действия срещу Румъния ЗДА № 516 от 26.09.1916 г., изменя и допълва ЗДА № 15, 74 и 241, като делата на чиновите от 12-а пех. дивизия, когато частите ѝ действат отделно, но под началството на друга дивизия следва да се разглеждат от полевия военен съд на тази дивизия.

Със ЗДА № 530 от 05.10.1916 г. всички завладени земи от българските войски в Добруджа е определено да се присъединят към района на Русенския полеви военен съд.

По отношение на земите в Гърция, окупирани от българските и германските войски е създадена Драмска областна военна инспекция през м. ноември 1916 г. Тази област е включена под юрисдикцията на Тракийския полеви военен съд съгласно ЗДА № 614 от 02.10.1916 г.

Със ЗДА № 637 от 20.12.1916 г. е постановено делата срещу чиновите от планинската дивизия, която влиза в състава на 1-а армия и е развърната в Македонската военноинспекционна област да се разглеждат от Вардарския полеви военен съд.

За разглеждане на делото срещу началника на 8-а пех. тунджанска дивизия и командира на трета бригада, както и срещу други военнослужещи е учреден извънреден полеви военен съд съгласно ЗДА № 1161 от 24.11.1917 г.

След 1916 г. поради затягането на военните действия и засилването на антивоенните настроения дисциплината в армията силно е накърнена. Военните съдилища постоянно произнасят смъртни присъди за единични или групови

напускания на военнослужещи от позициите, като част от тези присъди се публикуват в Държавен вестник. През 1918 г. избухват бунтове в редица полкове, най-големият от които е в 27 чепински полк. По този бунт са дадени на съд близо 700 души, 68 от тях са подведени под отговорност като инициатори и подстрекатели, 410 – като съчувственици, а останалите – като участници. Мнозина са осъдени на смърт, други на затвор⁹. За справяне с недоволството и негодуванието в армията от страна на командването са взети строги мерки. В Народното събрание са изнесени данни, че до началото на м. март 1918 г. имало 40 000 осъдени и подсъдими войници и 800 осъдени и подсъдими офицери. Около 2000 души – войници и офицери са осъдени на смърт. Според сведения на Военносъдебната част при Щаба на армията броят на екзекутираните, т.е. изпълнени смъртни присъди през 1915-1918 г. е 448 души¹⁰.

Непопулярността на войната и нежеланието на войниците да воюват, както и ниската дисциплина в армията довеждат до прилагането на особено дисциплинарно наказание – бой с пръчки. С тайна заповед № 232 от 21.05.1918 г. на министъра на войната е въведено в българската армия като „особно дисциплинарно наказание – телесно наказание – до 25 удара с пръчка, без разголване и разкървяване”, което се налага от командирите на частите и приравнените на тях и по-горни началници¹¹.

Във връзка с Войнишкото въстание избухнало на 24.09.1918 г. и похода на въстаналите части към София с Указ по министерството на войната № 57 от 29.09.1918 г. (ДВ, бр. 222 от 03.10.1918 г.) крепостта - столицата София е обявена в обсадно положение. С друг Указ по министерството на войната № 58 от 29.09.1918 г. (ДВ, бр. 222 от 03.10.1918 г.) е постановено всички граждани на крепостта на столицата София за всички извършени от тях престъпления в същия район да се съдят от военнополовия съд на крепостта. Със Заповед по военното ведомство № 337 от 29.09.1918г. на министъра на войната за съд на крепостта ст. София е назначен Софийския военно-полеви съд.

След потушаването на Войнишкото въстание и Солунското примирие¹² е постановена обща демобилизация на българските въоръжени сили с Указ на Борис III по министерството на войната № 1 от 04.10.1918 г. (ДВ, бр. 226 от 08.10.1918 г.). По силата на този указ българската държава преминава от режим на военно време (война) в режим на военно положение, а с царски Указ по министерството на войната № 9 от 04.11.1918 г. (обн. ДВ, бр. 252 от 07.11.1918 г.) е вдигнато на обсадното положение на столицата София.

С преминаването от военновременен режим към по-лекия режим на военно положение е променена и подсъдността на военните съдилища по отношение на гражданските лица, като с Указ по министерството на правосъдието № 103 от 27.09.1919 г. са изменени Укази № 44 от 06.08.1914 г., 266 от 24.10.1914 г., 49 от 22.10.1915 г. и 28 от 06.03.1919 г., в резултат на което

⁹ Българска академия на науките, Институт по история. История на България. Том VIII. София, Издателство ГАЛ-ИКО, 1999., с. 308.

¹⁰ Българска академия на науките, Институт за българска история. История на България в два тома. Том втори. София, „Наука и изкуство”, 1955., с. 377.

¹¹ Военноисторическа библиотека – София. Укази и Заповеди по военното ведомство за 1918 г.

¹² По силата на Солунското примирие, сключено на 29.09.1918 г. България се задължава да демобилизира незабавно армията си, да се изтегли от заетите територии, да понесе частична военна окупация.

е установена мирновременна подсъдност за всички престъпления по общия Наказателен закон освен някои изключения.

След подписването на Ньойския договор, вследствие настъпилите териториални промени в България, както и закриването на военнополовите съдилища при съединенията, както и на териториалните военнополови съдилища – Врачански, Македонски и Тракийски, със Заповед по военното ведомство № 685 от 02.11.12.1919 г. на министъра на войната е определена териториалната подсъдност на оставащите военнополови съдилища – Софийски, Пловдивски и Русенски.

Поради нарасналия обем на дела със Заповед по военното ведомство № 70 от 09.02.1920 г. на военния министър са разкрити при местните военнополови съдилища в София, Пловдив и Русе, втори полеви военни съдилища, със съвпадаща териториална подсъдност като първите полеви военни съдилища, като са наименувани - Втори софийски полеви военен съд, Втори пловдивски полеви военен съд, Втори русенски полеви военен съд.

След края на Първата световна война са внесени изменения във Военно-съдебния закон. Със Закона за изменение в съдоустройството и съдопроизводството на военно-съдебния закон за мирно време и във време на военно положение (обн. ДВ, бр. 148 от 01.10.1920 г.) е определено, че военният съд в мирно време и по време на военно положение се състои от един председател и двама членове. За Военно-касационния съд е определено, че се дели на две отделения, едно от които се състои от един председател, генерал или щабо-офицер, т.е. старши офицер и двама съдии от Върховния касационен съд, а второто отделение се състои от председател и двама членове. Вследствие ограниченията на Ньойския договор за редуциране и драстично съкращаване на българските въоръжени сили е издаден Указ № 96 от 19.12.1920 г. на Борис III (обн. ДВ, бр. 221/29.12.1920г.), с който са разформирвани и преформирвани много военни части. В резултат на трансформациите е определено да има 3 военни области с щабове София, Пловдив и Шумен. В т. 17 е постановено военносъдебните учреждения да се преформирват, като се запази 1 военно-касационен съд и 3 военни съдилища. В края на 1921 г. е допълнен отдел IV на Военно-съдебния закон – „За военно-половите съдилища във военно време и във време на военно положение” (обн. ДВ, бр. 202 от 07.12.1921 г.), по силата на който под режим „военно положение” се разбира, времето през което държавата е обявена в такова положение със закон или указ, съгласно чл. 73 от Търновската конституция. Определено е че този режим бива три вида: *обикновено военно положение* – при него гражданските лица в местностите обявени във военно положение са подсъдни на военнополовите съдилища за престъпления по общия наказателен закон, изрично обявени в специален указ, *усилено военно положение* – гражданските лица в местностите обявени във военно положение се предават на военнополовите съдилища със специален указ, между другите престъпления като лишаване от живот и грабежи, *обсадно военно положение* – гражданските лица в местностите обявени във военно положение са подсъдни на военнополовите съдилища за всички престъпления.

На 22.10.1921 г. в Конявската планина от засада на четници на ВМРО е убит военния министър, който е и един от водачите на БЗНС – Александър

Димитров. За залавяне на извършителите с Указ по министерството на войната № 75 от 24.10.1921 г. (обн. ДВ, бр. 31.10.1921 г.) е обявено усилено военно положение в Софийския, Кюстендилския и Петричкия окръзи, но те не са разкрити и заловени. С Указ по министерството на войната № 4 от 05.02.1922 г. (ДВ, бр. 250 от 07.02.1922 г.) е вдигнато усиленото военно положение от тези окръзи.

С Указ по министерството на войната № 2 от 13.03.1922 г. (обн. ДВ, бр. 279 от 14.03.1922 г.) е вдигнато обявеното военно положение в държавата въведено на 01.08.1914 г.

Също така в изпълнение на задълженията по Ньойския мирен говор, през 1922 г. се приемат два закона, които силно ограничават юрисдикцията и компетентността на военните съдилища – Закон за подсъдността на военните съдилища (обн. ДВ, бр. 105 от 11.08.1922 г.), според който военните лица и лицата, принадлежащи към войската се съдят от военните съдилища, ако извършат престъпления свързани с нарушаване на военната служба и дисциплина, които изрично са посочени в закона. Гражданските лица са подсъдни на военните съдилища само когато има обявено военно положение. Другият закон е Закон за устройството на военните съдилища и тяхната подсъдност (обн. ДВ, бр. 221 от 30.12.1922 г.), според който военно-съдебни учреждения са полковите съдилища и военните съдилища. В чл. 5 е посочено, че военните съдилища са три и се намират в първостепенните гарнизони в София, Пловдив и Шумен. Военно-касационният съд е закрит, а като касационна инстанция е определено да бъде Върховният касационен съд. Това среща съпротивата на военните и военните съдии и след деветоюнския преврат Военно-касационният съд е възстановен със структура и компетентност преди промените.

През този етап на военновременно функциониране на военните съдилища могат да се направят следните изводи: Военнополевите съдилища са се намирали в силна зависимост от военната администрация. Военното командване е имало широки правомощия по образуването на наказателното производство. Утвърждаването на присъдите принадлежи на изпълнителната власт в лицето на военното командване (главнокомандващия действащата армия) и на самия монарх. Като учреждения, подчинени на военния министър и военното командване, не може да се направи извод, че военните съдилища през този етап са се ползвали с реална независимост и самостоятелност. Непопулярността от Междусъюзническата война води до значително засилване на наказателната репресия и приемане на нови законодателни промени в действащото законодателство особено преди влизането на България през Първата световна война. Силната зависимост на военните съдилища от военното командване особено ясно се откроява през Първата световна война, но това важи и за Междусъюзническата война, когато се е получавало на практика, че военнополевите съдилища са изпълнявали заповеди какви присъди да постановят, а не да прилагат законите, които впрочем са били доста строги и което е грубо показване на законността. По този начин те се превръщали в удобно оръдие за разправа на политическите управляващи и правителството с инакомислещите, но дори и тежките присъди, не са могли да намалят престъпността, хаоса в армията и антивоенните настроения, както и да

предотвратят националната катастрофа. Силно негативно обстоятелство е и това, че военнополовите съдилища, особено тези при съединенията са действали при ред, лишаващ процесуални гаранции на обвиняемия (подсъдимия) в съответствие с особения процесуален закон какъвто е Военно-съдебният закон.

В края на този етап през 1922 г. са предприети действия да се предотврати зависимостта на военните съдилища от военното командване. Като старша инстанция на военните съдилища е предвиден Върховния касационен съд на България и това е значителен напредък, но след деветоюнските събития е върнато старото положение, което продължава до началото на 50-те години на XX век. Положението обща наказателна колегия на Върховния касационен съд да бъде касационна инстанция по делата на военните съдилища в България окончателно е установено през 1999 г. Въпреки ускорената процедура по време на войните винаги делата са били решавани бързо, чести са били случаите на забавяне и бавност. Това се е дължало и на обстоятелството, че поради подвижността на войските, претърпените загуби, евакуация в тила на ранените военнослужещи не винаги при разследванията и в съдебното производство са били откривани и събирани своевременно необходимите доказателства в т. ч. и гласните, както и издирването на обвиняемите и подсъдимите.

Период на извънредно и засилено наказателно законодателство – 1922-1944 г.

След края на Първата световна война наложените санкции и ограничения на България и настъпилата криза и разруха в страната довеждат до ескалиране на социалното напрежение вътре в обществото и необузdana престъпност.

Поради настъпилите размирици и извършени политически убийства в Кюстендилско на 04/05.12.1922 г., известни като Кюстендилска акция на ВМРО за възстановяване на реда в целия Кюстендилски окръг е обявено военно положение със Закон за обявяване на целия Кюстендилски окръг във военно положение (обн. ДВ, бр. 212 от 20.12.1922 г.). По силата на Указ № 33 от 19.12.1922 г. (обн. ДВ, бр. 213 от 21.12.1922 г.) е учреден Кюстендилски военнополови съд с юрисдикция, обхващаща района на целия Кюстендилски окръг за времетраенето на военното положение. На 05.01.1923 г. е отменено военното положение в Дупнишката и Радомирската околия (ДВ, бр. 225 от 05.01.1923 г.).

Като реакция на развихрилата се насилствена престъпност след Първата световна война е приет Закон за изстребление на разбойниците (обн. ДВ, бр. 205 от 12.12.1922 г., с който се поставя началото на извънредното и засилено наказателно законодателство в България. След деветоюнския преврат и последвалото Септемврийско въстание, в началото на 1924 г. е приет Закон за защита на държавата (обн. ДВ, бр. 240 от 25.01.1924 г.), с който са забранени всички видове организации, групи или техни поделения, използващи нелегални структури и революционни методи за постигане на своите цели. Предвидени са строги наказания за извършителите. С приемането на тези закони започва нов етап в българската правна история, вкл. и на българското военно правосъдие. Освен общото наказателно законодателство – Наказателния закон от 1896 г.,

който продължава да действа с неговите класически принципи и демократичност и военна наказателно законодателство – Военно-наказателния закон са приети десетки странични изключителни наказателни закони, които на практика дерогират основните начала на Наказателния закон и се превръщат в основното средство на управляващите за разправа с техните противници¹³. Тези извънредни по своята същност странични и изключителни наказателни закони, като например Закона за защита на държавата с всичките му изменения и Закона за защита на нацията от 1941 са с определено антидемократичен и дори открито фашистки характер¹⁴.

По повод събитията по Септемврийското въстание на 22.09.1923 г. е обявено военно положение в цялата държава с Указ № 11 от същата дата (обн. притурка към ДВ, бр. 142 от 22.09.1923 г. С Указ 21 по министерството на войната от 22.09.1923 г. (обн. ДВ., бр. 143 от 24.09.1923 г.) Софийският, Пловдивският и Русенският военен съд са реорганизирани във военнополови съдилища за времето на военното положение. Кюстендилският военнополови съд е закрит, като предава делата си на Софийския военнополови съд. С Указ по министерския съвет № 12 от 05.10.1923 г. (обн. ДВ, бр. 154 от 08.10.1923 г.) военното положение е вдигнато, с изключение на Софийски, Видински, Врачански, Старозагорски и Пловдивски окръзи, където впоследствие на 25.10.1923 г. е вдигнато в Старозагорски окръг, а за останалите - на 09.11.1923 г.

През същата 1924 г. е приет Закон за изменение и допълнение на военно-съдебния закон (обн. ДВ, бр. 105 от 11.08.1924 г.), с който се възстановява Военно-касационния съд със същата структура отпреди промените през 1922 г. Съгласно чл. 1 на този закон правосъдието във войската се осъществява от полковите съдилища, областните военни съдилища и военно-касационния съд. Страната е разделена на – три военно-съдебни области със седалища – София, Пловдив и Русе, в които се намират военните съдилища.

В резултат на извършения на 16.04.1925 г. атентат в църквата „Света Неделя”, още на същия ден е обявена територията на цялата държава във военно положение (Указ № 2 по министерството на войната от същата дата, обн. Притурка към ДВ, бр. 13 от същата дата), което е снето на 25.10.1925 г. (ДВ, бр. 169 от 24.10.1925 г.).

Според чл. 22 от Закона за защита на държавата делата по този закон са подсъдни на окръжните (след 1934 г. областни) съдилища, а по отношение на военните лица – на областните военни съдилища. При обявено военно положение, както и при метеж делата по отношение на всички категории лица – граждански и военни се разглеждат от военно-полевите съдилища. Този закон многократно е изменян като санкциите в него драстично са увеличавани и в него основното наказание е смъртното. Също във военно време или при обявено военно положение, или в случай на метеж на военнополовите съдилища са подсъдни делата за извършени деяния от гражданските лица по Закона за ограничаване на престъпленията против личната и обществена безопасност (обн. ДВ, бр. 14 от 21.04.1933 г., доп. ДВ, бр. 69 от 29.06.1933 г.), Наредба-закон за

¹³ Ненов, И. Наказателно право на Република България. Обща част. Книга първа. (нова редакция Ал. Стойнов). София, Софи-Р, 1992, с. 41, 42.

¹⁴ Стойнов, Ал. Наказателно право. Обща част. София, Сиела, 1999, с. 57.

защита безопасността на държавата (обн. ДВ, бр. 126 от 04.09.1934 г., изм. и доп. бр. 152/1934 г. и бр. 35/1935 г.).

Друг нормативен акт с подчертано репресивна насоченост, който прилагат военните съдилища по отношение на военни или приравнени на тях лица е Наредба-закон за запазване на моралната и материалната сила на войската (обн. ДВ, бр. 128 от 12.06.1936 г., доп. ДВ, бр. 166 от 31.07.1941 г.), като единствената мярка за неотклонение, която се взема за извършено престъпление по този закон е задържане под стража (чл. 18).

Още през 1925 г. започват проучвания за изработване на нови военнаказателен и военносъдебен закон. Те приключват в началото на 1934 г., след което се пристъпва към изработването на проекти за тези закони. Военното и държавното ръководство готви България за война и за тази цел изработва изгодни на него закони, от които да се възползва при реализиране на интересите си. Един от активните създатели на новите военнаказателни закони генерал Илия Сливков - прокурор при Военно-касационния съд отбелязва: „...по онова време (1933-1937 г.) българската войска усилено се подготвяше за война, която всеки момент можеше да пламне (напр. през 1938 г)... Тази война не биваше да ни свари в никакъв случай със старите В.С. (военносъдебен – бел. III) и ВН (военнаказателен – бел. III) закони. Затова и трябваше да се бърза с изработването и с прокарването на новите В.С. и В.Н. закони”¹⁵.

През 1937 г. е приет Военно-наказателен наредба-закон (обн. ДВ, бр. 290 от 29.12.1937 г.), влязъл в сила на 01.03.1938 г. Със Закон за изменение и допълнение, обн. ДВ, бр. 196 от 08.09.1944г. този наредба-закон е преименуван във Военно-наказателен закон. Военно-наказателният наредба-закон от 1938 г. отменя Военно-наказателния закон от 1888 г.

През същата година е приет Военно-съдебен наредба-закон (обн. ДВ, бр. 20 от 29.01.1938 г.), влязъл в сила на 29.03.1938 г., който отменя Военно-съдебния закон от 1890 г. Със Закон за изменение и допълнение, обн. ДВ, бр. 196 от 08.09.1944г. този наредба-закон е преименуван във Военно-съдебен закон.

Според чл. 1 на Военно-съдебния закон военното правосъдие в мирно време се осъществява от областни военни съдилища и Военно-касационния съд. За военно време освен тези съдилища военно правосъдие се правораздава и от командирите на полкове, по-горните военни началници и приравнени, както и от командирите на военно-полицейските ескадрони и съдебните офицери при военно-полицейските дружини. Под юрисдикцията на областните военни съдилища попадат всички войскови и жандармерийски части, учреждения и управления, които се намират в техните военно-съдебни области. Съгласно чл. 2, ал. 2 България е разделена на 4 военно-съдебни области, в които се учредява военен съд със седалища – София, Пловдив, Плевен и Шумен. Русенският военен съд е преместен в гр. Шумен, а новооткрит е военен съд в гр. Плевен. Областните военни съдилища и военнополовите съдилища са първоинстанционни съдилища и разглеждат делата по същество. Присъдите на областните военни съдилища могат да се обжалват по касационен ред пред

¹⁵ Сливков, И. Мисли по повод книгата «Принос към историята на българското военно-наказателно право» – В: сп. Военно-правна мисъл, кн. 3, 1941, с. 209.

Военно-касационния съд, който е втора и последна инстанция. Към областните военни съдилища има прокурорски надзор и военни следователи. При военно-касационния съд има прокурорски надзор.

При обявяване на военно положение в държавата или на част от нея областните военни съдилища в областите, в които е обявено военно положение се преобразуват във военно-полеви съдилища, като остават да действат по мястото на пребиваването си. Освен това във военно време военнополови съдилища се учредяват при всяка дивизия или при всяко друго равно или по-голямо войсково съединение, в обсадените места и в завладените области. Според чл. 625 в завладените области се откриват необходимото число военнополови съдилища със заповед на главнокомандващия. Новост е, че във военно време остава да действа Военно-касационния съд (чл. 631).

Със Заповед на министъра на войната № 125 от 10.05.1938 г. (изм. от Заповед № 473 от 28.12.1938 г) са определени съдебните райони на четирите областни военни съдилища.

През Втората световна война съществуващите до него момент областни военни съдилища са преобразувани и действат като военнополови съдилища.

На 15.02.1941 г. с Постановление на Министерския съвет № 449 за министерството на войната от 13.02.1941 г. (обн. ДВ, бр. 35 от 13.02.1941 г.) в България е обявено положение на военно време, но единствено спрямо военнослужещите и приравнените на тях лица от войсковите части и учреждения, в които са призовани или предстои да бъдат призовани на военно обучение запасни, като се счита, че това ще продължи над 3 седмици.

На 01.03.1941 г. България влиза в Тристранния пакт на Германия, Италия и Япония. След съгласуване с германското правителство на 19.04.1941 г. българските войски навлизат в Западните покрайнини, а на следващия ден – в Гърция – Беломорска Тракия. Учреден е военнополови съд в Скопие. С поверителна Заповед № 175 от 15.05.1941 г.¹⁶ е определен е съдебният район на този военнополови съд, който обхваща Скопската, Качанишката и Кумановската административни околии.

За осигуряване на реда в тези земи е приет Закон за осигуряване на реда в новоосвободените земи (обн. ДВ, бр. 116 от 30.05.1941 г.) по силата на който (чл. 3) всички дела за престъпления по този закон са подсъдни на военните съдилища и се разглеждат преди другите дела. Това продължава до м. юни 1942г., когато този закон е изменен (ДВ, бр. 120 от 05.06.1942 г.) и на военните съдилища остават подсъдни делата за престъпления, наказуеми с доживотен строг тъмничен затвор или смърт, предумишлено убийство, въоръжен грабеж и грабеж придружен с убийство.

Със Заповед № 273 на министъра на войната от 07.07.1941 г. в присъединените към България земи е постановено да се открият Битолски и Ксантийски военнополови съдилища, определени са съдебните райони на Скопския, Битолския и Ксантийския военнополови съдилища, в съдебния район на Софийския областен военен съд са включени няколко административни околии от Западните покрайнини, като по отношение на гражданските лица е определено да действа като военнополови съд. След настаняването в тези

¹⁶ Военноисторическа библиотека – София. Поверителни Заповеди по военното ведомство за 1941 г.

новозаети обраси на всички граждански власти, включително и на съдилища от общата юрисдикция съгласно Заповед № 421 от 08.10.1941 г. военнополовите съдилища в тези областта престават да действат като съдилища в завладени области по смисъла на чл. 644 от Военно-съдебния наредба закон, а да се считат за в бъдеще за формирани въз основа на чл. 622, ал. 2 от същата наредба-закон, запазвайки определените им съдебни райони, т.е. като учреден при нужда със заповед на военния министър. Със Заповед № 529 от 27.11.1941 г. на министъра на войната Битолският военнополови съд е разформиран, а със Заповед № 530 от същата дата е постановено да се учредят редом със съществуващите областни военни съдилища в София, Пловдив, Шумен и Плевен и такива в градовете Скопие и Ксанти, като им са определени и съдебните райони.

На 13.03.1941 г. поради милитаризацията, т.е. военизирането на всички служещи в Главната дирекция на железниците е сформиран с ранг на дивизионен военнополови съд – Военнополови съд при Главната дирекция на железниците и пристанищата.

На 08.05.1942 г. е формиран Военнополови съд при Трудови войски.

През 1941 г. при българските дивизии навлезли в Македония и Беломорска Тракия, както и впоследствие при дивизиите заели Югоизточна Сърбия и Гърция (1-и и 2-и български корпус) са създадени военно-полови съдилища.

С поверителна Заповед 444 от 27.11.1941 г.¹⁷. на министъра на войната е определено военните и приравните им от частите на Прикриващия фронт (със задача отбрана на южната част на страната) да бъдат подсъдни на военнополовия съд при 2-а пехотна дивизия.

След нападението на Германия над СССР, част от българската армия по силата на т.нар. спогодба „Доктор Клодиус“ заменя германските войски на територията на Македония, Моравско и носи охранителни функции. За да се неутрализират недоволства и брожения в армията на 16 юли 1941 г. на втора извънредна сесия (8-о заседание) XXV Обикновено народно събрание приема 4 закона за изменение и допълнение на: военно-съдебния закон, на закона за запазване на моралната и материалната сила във войската, закона за военните сили и военно-наказателния закон, които са с подчертано репресивен характер. Тези закони са обнародвани в Държавен вестник, бр. 166 от 31.07.1941 г. Измененията във военно-наказателния закон са насочени към установяване на по-тежки наказания за престъпления против подчинеността. С измененията във военносъдебния закон се допуска ако военнополовият съд няма възможност поради изискванията на службата си да изпълни някои от процесуалните разпоредби, изрично да укаже причините да не се спази тази процесуална разпоредба в протокола за съдебното заседание.

Така обявения режим на военно време от 15.02.1941 г. е продължил до 12.12.1941 г., когато България обявява война на САЩ и Великобритания и от него ден положението на режима за военно време е изменен. С Постановление на Министерския съвет № 1208 за министерството на правосъдието от 09.04.1942 г. (обн. ДВ, бр. 76 от 11.04.1942 г., попр. ДВ, 90 от 28.04.1942 г.) е постановено, че предвидените в законите наказания при военно време на военносслужещи ще се прилагат само на тези военносслужещи, които служат във

¹⁷Пак там.

войскови части, намиращи се във военна, т.е. има се предвид бойна обстановка, за което министърът на войната ще издаде особена заповед. Също така е постановено, че предвидените в законите наказания при военно време ще се прилагат само спрямо всички за деянията – измяна и предателство по общия Наказателен закон, по Закона за защита на държавата, по Закона за гражданската мобилизация, по Закона за осигуряване снабдяването и регулиране на цените и по Закона за опазване на моралната и материалната сила на войската. Изрично е посочено, че престъпните деяния, подсъдни във военно време на военните съдилища, остават подсъдни на гражданските съдилища, с изключение на престъпните деяния по Закона за защита на държавата, които са подсъдни на военните съдилища. За тази цел е издадена поверителна Заповед на министъра на войната № 133 от 15.04.1942 г.¹⁸, в която е посочено, че се считат при военна обстановка, военните и приравнените на тях лица от поделенията на I корпус и прикриващия фронт.

От тук следва да се направи извода, че определянето и прилагането на режима военно време в България е противоречив и неясен, което поражда и много правни спорове. Така според чл. 7, ал. 1 от действащия по него време Военно-наказателен наредба-закон под „военно време“ се разбира времето, в което е обявена обща мобилизация на въоръжените сили в Царството или е почната война до деня, в който е обявена обща демобилизация. Съгласно ал. 2, ако е обявена мобилизация само в отделна част на Царството във „военно време“ е само тази част. Според ал. 3 „Военното положение“ започва от деня на обявяването му и трае до деня на прекратяването му със закон или указ. По този начин са определени алтернативно два подхода за въвеждане на режима за военно време – 1. формален – когато е обявена обща или частична мобилизация със съответен указ, закон или постановление на правителството, и 2. фактически – когато е започнала война или военни действия без да има официално обявяване на война. По горе бе отбелязано, че на 15.02.1941 г. с Постановление на Министерския съвет № 449 за министерството на войната от 13.02.1941 г. (обн. ДВ, бр. 35 от 13.02.1941 г.) в България е обявено положение на военно време, но единствено спрямо военнослужещите и приравнените на тях лица от войсковите части и учреждения, в които са призовани или предстои да бъдат призовани на военно обучение запасни, като се счита, че това ще продължи над 3 седмици. На 12.12.1941 г. България, обявявайки война на Великобритания и САЩ би следвало по силата на ал. 2 на чл. 7 от ВСНЗ да е в режим на военно време цялата нейна територия, а по отношение на въоръжените сили – върху всички поделения. Въпреки това обаче с Постановление на Министерския съвет № 1208 за министерството на правосъдието от 09.04.1942 г. (обн. ДВ, бр. 76 от 11.04.1942 г., попр. ДВ, 90 от 28.04.1942 г.) тъй като би следвало цялата страна да е във военно време е постановено, че предвидените в закона наказания за военно време ще се прилагат спрямо военнослужещи във военна обстановка, а спрямо гражданските лица – за престъпления измяна и предателство по общия Наказателен закон, по Закона за защита на държавата, по Закона за гражданската мобилизация, по Закона за осигуряване снабдяването и регулиране на цените и по Закона за опазване на моралните и материални сили на войската. По този

¹⁸ Пак там.

начин е създадено усложнение при оценката на отделните случаи, още повече, че официално не е обявено военно положение с официален акт на държавната власт. Официално военно положение в България е обявено едва на 18.09.1944 г. с Наредба-закон за обявяване на Царство България във военно положение приета на 08.09.1944 г. от правителството на Муравиев (обн. ДВ, бр. 203 от 18.09.1944г.).

В заключение за този етап следва да се каже, че независимо, че през повечето време е било мирновременен положение, то приетите наказателни закони, които са изключителни и извънредни по своя характер, както и дейността на военните съдилища по приложението им по никакъв начин не може да се сравнява с мирновременните етапи до Балканската война. При този етап на функциониране се проявяват с най-голяма сила недостатъците на военноправосъдната система изградена след Освобождението, особено зависимостта ѝ от военното командване. На практика военните съдилища през този етап са били използвани от правителството и управляващите като удобно особено оръдие за борба с противниците им. През периодите на изостряне на обществено-политическата обстановка военните съдилища са били трансформирани във военнополови съдилища, които са прилагали крайни мерки на наказателната репресия. Характерно е за военнополовите съдилища, че са действали при ред, лишаващ или силно ограничаващ процесуалните възможности на обвиняемите, респ. подсъдимите, в съответствие с особен процесуален закон какъвто е Военно-съдебният закон. За разправа с инакомислещите, редица дела особено през време на Втората световна война като тези по Закона за защита на държавата са изведени от юрисдикцията на общите съдилища и предадени на военните съдилища.

Спорни моменти по прилагане на военновременния режим особено до официалното влизане на България във Втората световна война (12.12.1941 г.), пък и след това поражда неясната и неprecизна формулировка на режима военно време. Военнонаказателното законодателство – материалноправно и процесуално е отделено от общото наказателно законодателство. През този етап има и положителни моменти. През 1934 г. започва да се издава периодично издание – списание „Военно-правна мисъл”, чиито публикации са на добро ниво и в тях се обсъждат актуалните проблеми на теорията и практиката на военна наказателно законодателство и право прилагане. През 1939 г. в юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски” е учредена отделна катедра по военна наказателно право и военна наказателно съдопроизводство и на студентите започва преподаването по тези дисциплини. След Втората световна продължава преподаването по тези дисциплини.